

Digitální restaurování českého filmového dědictví — průběžná zpráva o řešení

V létě roku 2015 se nacházíme zhruba v polovině zatím největšího filmově-digitalizačního projektu, jaký byl v Národním filmovém archivu realizován. Díky koordinovaným snahám NFA, ministerstva kultury a ministerstva financí, započatým již na konci roku 2011, se ho podařilo zařadit mezi takzvané předem definované projekty EHP fondů pro období 2009–2014. EHP fondy jsou obdobou známějších Norských fondů a vedle Norského království se na nich podílí Island a Lichtenštejnsko, tedy souhrnně země Evropského hospodářského prostoru. Po vyhlášení výzvy příslušné programové oblasti začal projektový tým tvořený zaměstnanci NFA a externistou pracovat na samotné projektové přihlášce, kterou úspěšně podal v létě 2014. Skutečnost „předběžné definice“ byla současně příslibem i limitem — základní rámec, záměr a obecný cíl projektu byly stanoveny v odlišných podmínkách, několik let před samotným spuštěním programu a mimo jiné i s očekáváním delší doby realizace. Výchozí diskusí projektu však zůstala platná a potřeba jeho uskutečnění narůstala — NFA stále nedisponuje vlastní digitalizační infrastrukturou¹⁾ a nutnost zpřístupňovat české filmové dědictví pomocí digitalizace je uvnitř instituce i veřejností pocítována stále silněji. Co projekt přináší a na co se za-

měřuje, to je tedy samotná digitalizace filmů a filmových programů, jim předcházející přípravné práce a na ně navázané publikační, publicitní a distribuční aktivity. Vybudování digitalizační infrastruktury je a bude otázkou jiných typů projektů a investic, přesto zkušenosti nyní nabyté budou vlastní digitalizaci prováděné uvnitř NFA doufejme velmi prospěšné.

Zpracovávání a zpřístupňování titulů ze seznamu 200 filmů určených k prioritní digitalizaci a digitálnímu restaurování²⁾ se daří pouze selektivně a na dílčí projektové bázi — u většiny doposud realizovaných digitalizací hrála významnou roli kombinace zdrojů shromážděných soukromými iniciativami a veřejných prostředků, ať už přímo dotací ministerstva kultury, nebo v podobě věcného plnění NFA. Projekt EHP fondů, opět kofinancovaný ministerstvem kultury, by se tak sice měl postarat o zatím největší díl zmiňovaného seznamu, přesto jde však jen o jeho další výsek. Snahou tak bylo, aby to byl alespoň výsek kompaktní a zároveň smysluplný i s ohledem na výseky předešlé. Ty se prozatím soustředily zejména na filmy z období československé nové vlny, jakýsi platinový klub vyvolených načrtnutý uvnitř již tak značně výběrového „zlatého fondu“.

Původně vybraná desítka titulů, filmů a filmo-

- 1) Řeč je o infrastruktuře umožňující přepis či skenování 35mm filmového materiálu a dalších nástrojů a technologických řešení potřebných ke zpracování takto získaných dat. V současnosti je Digitální laboratoř NFA uzpůsobena zejména pro přepis kazetových a páskových médií, respektive kontrolu dat získaných v rámci nabídkové povinnosti a běžných akvizic.
- 2) Viz Pracovní skupina při Filmové radě. Návrh koncepce digitalizace českých filmových děl (leden 2010).

vých programů³⁾ tak byla ustavena právě se zřetelem i na jiné než velké, autorské a novovlnné dějiny československé kinematografie. Přestože původně zamýšlený počet titulů na jaře tohoto roku vzrostl z deseti na čtrnáct, zejména díky prostředkům uspořené v rámci veřejné zakázky, považujeme za vhodné uvést zvláště původní selekci a poté i nově zařazené tituly. Na podzim roku 2013 tedy bylo rozhodnuto o následujících snímcích, resp. programech: *Filmy Jana Kříženeckého, TAKOVÝ JE ŽIVOT, ZE SOBOTY NA NEDĚLI, ŠPALÍČEK, DOBRÝ VOJÁK ŠVEJK, STARCI NA CHMELU, POSTAVA K PODPÍRÁNÍ + PŘÍPAD PRO ZAČÍNÁJÍCÍHO KATA, ADELHEID, TŘI OŘÍŠKY PRO POPELKU a ADÉLA JEŠTĚ NEVEČERELA*. Bezmála dvě stovky filmů, které byly k dispozici, se výběrová komise svolaná generálním ředitelem NFA Michalem Bregantem pokusila nahlédnout i z hlediska jejich významu historického či technologického a zároveň k širšímu zpřístupnění určit i tituly v obecném povědomí méně přítomné, stejně jako několik děl, u nichž bývá zdůrazňován spíše jejich zábavní než umělecký charakter (a přesto dnes dostupných jen v kvalitativně kolísavých derivátech). Při doplnění dalšími čtyřmi tituly pak bylo posíleno zastoupení kinematografie 30. a 40. let (*BÍLÁ NEMOC a KRAKATIT*), *DOBŘÉHO VOJÁKA ŠVEJKA* doplnil druhý díl *POSLUŠNÉ HLÁSÍM* a přibyl další žánrový titul *IKARIE XB1*.

Zmíněné úspory v hlavní veřejné zakázce byly samozřejmě použity i na další, vedlejší projektové aktivity. Je tedy nutno uvést, že navýšení právě o 4 tituly se odvíjelo krom finanční stránky i od rozvahy časové náročnosti přípravy a zpracování dalších filmů jak na straně NFA, tak na straně — v době psaní této zprávy neznámého — externího dodavatele jejich digitalizace. Na realizaci těchto dodatečných titulů byla totiž vypsána další veřejná zakázka.

Pro dosavadní nedlouhé dějiny digitálního restaurování v České republice je samotný akt vypí-

sování veřejných zakázek na tento typ služeb velmi podstatný. Teoreticky by mělo jít o jedinečnou možnost specifikovat si předem podmínky a průběh celého procesu a mít nad ním průběžnou a smluvně ukotvenou kontrolu. Tyto předpoklady se sice naplňují, cesta celým zadávacím řízením však nebyla zcela přímočará. Zákon o veřejných zakázkách (ZVZ) i právníci specializovaní na veřejné zakázky totiž kalkulují s naprosto odlišnými „typy plnění“, než je digitalizace a restaurování filmů — nejběžnějším příkladem jsou spíše stavební práce. Stejně tak v této věci chyběla větší zkušenost i uvnitř NFA, především vzhledem k charakteru dosavadních digitalizačních projektů, kdy byl hlavním donátorem soukromý subjekt ZVZ nepodléhající a zcela svobodný ve volbě realizátora zakázky. Na základě konzultací se zahraničními archivy a po podrobném studiu možností se však veřejnou zakázku včetně detailní smlouvy podařilo vypsát k dosavadní spokojenosti všech zúčastněných i všech dozorujících orgánů. O veřejnou zakázku se ucházelo pět společností (z Česka, Německa, Itálie, Maďarska a Slovenska) a po splnění striktních kvalifikačních kritérií ji získala maďarská společnost Magyar Nemzeti Filmalap. Kvalifikované a podrobné vyhodnocení celého postupu bude možné učinit samozřejmě až po konci projektu, jenž je grantem stanoven na 30. duben 2016, nicméně prozatím jedinečnou možnost (a z hlediska ZVZ zároveň i povinnost) soutěžit digitalizaci a digitální restaurování na otevřeném trhu chápeme jako velmi cennou a užitečnou zkušenost.

Pracovní postup jak na straně NFA, tak na straně externího dodavatele zhruba odpovídá již předchozím realizovaným projektům. Zdrojem obrazové informace je zpravidla originální (kamerový) negativ, zdrojem zvukové informace je po vyhodnocení přepisů dostupných materiálů ten nejvhodnější z nich (obvykle filmová kopie či duplikační pozitiv). Parametry skenu a dalšího

3) Programem se rozumí kolekce filmů Jana Kříženeckého a rovněž dvojice Juráckovy *POSTAVY K PODPÍRÁNÍ a PŘÍPADU PRO ZAČÍNÁJÍCÍHO KATA*, potažmo i celek Trnkova *ŠPALÍČKU*, tvořený jednotlivými, původně samostatnými epizodami.

zpracování jsou nastaveny na základě testů a zkoušek, světlotonální úpravy obrazu pak probíhají s ohledem na takzvané referenční (pokud možno dobovou či dokonce premiérovou) filmovou kopii. Restaurátorská koncepce vychází obecně řečeno z idey připodobnění digitalizované verze té podobě, kterou měl film při prvním uvedení v kinech. Klíčovými zdroji v tomto postupu jsou pak písemné archiválie shromážděné jak z fondů NFA, tak rešeršemi v dalších archívech, stejně jako pamětníci a autoři toho kterého snímku a filmové materiály samotné.

Podrobnosti o průběhu digitalizace a digitálního restaurování i shrnující restaurátorské zprávy budou samozřejmě součástí výstupů celého projektu. Výše nastíněný postup je krom toho v detailech odlišný pro každý titul a zcela zásadně odvislý od technického stavu dostupných materiálů a obecně i stáří snímku. Například filmy Jana Kříženeckého, ke kterým se dochovalo sice velké množství originálních negativů a kopií na nitrátové podložce, podléhají poněkud odlišnému režimu — mnohé z nich se do dnešního dne nepodařilo spolehlivě identifikovat a katalogizovat, a digitalizace tak významně poslouží jejich samotnému historickému zpracování. To konečně platí i pro drtivou většinu ostatních digitalizovaných snímků, protože příprava podkladů primárně určených restaurátorkám zodpovědným za finální podobu snímku je výjimečnou příležitostí k dílčímu zpracování fondů a detailnímu ponoru do života jednotlivých filmů.

Restaurátorský a obecně realizační dohled nad digitalizací probíhá několika způsoby. Součástí závazku, respektive nabídky externího dodavatele, je úhrada určitého počtu cest pracovníků NFA na místo plnění zakázky. V téměř denní periodicitě jsou vyhodnocovány zaslané vzorky a ukázky, připravují se i metody takzvané konzultace na dálku pomocí streamingu audiovizuálních dat ve vysoké kvalitě. V tomto aspektu hraje klíčovou roli sdružení CESNET, jeden ze dvou projektových partnerů. CESNET coby sdružení vysokých škol a výzkumných institucí v ČR disponuje uni-

kátní sítovou a úložnou infrastrukturou, zásadní pro ukládání digitalizovaných dat a obecně pro zajištění části technického řešení projektu.

Druhým a neméně podstatným projektovým partnerem je Norská národní knihovna (Nasjonalbiblioteket) — účast zástupce z donorského státu je sice jednou z podmínek získaného grantu, jde však především o velmi užitečnou cestu, jak navázat bližší spolupráci s touto institucí, mající vynikající renomé nejen v oblasti filmového archivnictví. Norská národní knihovna se vzhledem ke svému ekonomickému zázemí věnuje digitalizaci a digitální prezervaci filmů již mnoho let prakticky na nejvyšší myslitelné úrovni. Lars Gaustad, vedoucí tamějšího konzervačního oddělení a náš hlavní partner na straně Norské národní knihovny, je mimo jiné předsedou technické komise asociace zvukových archivů IASA a předním odborníkem na metadatové formáty, jeho kolegové mají bohatou zkušenost se skenováním či uchováváním digitálních dat. V rámci spolupráce byly realizovány dva workshopy a přehlídka „Norsk uke“ v kině Ponrepo, další workshopy i reciproční filmové přehlídky jsou v přípravě.

Výzkumné workshopy, uskutečněné i plánované filmové přehlídky či prezentace projektu na festivalech patří mezi další aktivity, komplementární k samotné digitalizaci coby aktivitě hlavní a nejpodstatnější. Pomocí těchto a dalších činností bychom rádi smysl a způsob digitalizace a digitálního restaurování, tak jak je v rámci projektu pojmáme, zprostředkovali odborné i široké veřejnosti, a v důsledku tak podpořili i hlavní záměr, jež digitalizací sledujeme — totiž zpřístupnění filmového dědictví. Po skončení projektu bude všech čtrnáct titulů připraveno k uvádění v digitalizovaných kinech ve vysokém rozlišení, digitálně restaurované verze rovněž postupně nahradí méně kvalitní deriváty cirkulující v televizním vysílání, většinu filmů rovněž vydáme na DVD a Blu-Ray discích. Každý z těchto kroků si pak žádá samostatnou rozvahu a přípravu, právě protože zpřístupnění digitalizací nekončí, ale te-

prve začíná. Filmy bychom rádi uváděli na domácích i zahraničních festivalech, obzvláště těch, na nichž v minulosti zaznamenaly úspěch (například ŠPALÍČEK získal několik ocenění na MFF v Benátkách); pro televizní verze uvažujeme o možnosti respektovat původní vysílací formát i u širokoúhlých snímků a hodláme zachovat i původní jazykové verze (například dabing TŘÍ OŘÍŠKŮ PRO POPELKU v jazyce země uvedení); vydání na domácích nosičích budou doprovázena dodatečnými materiály, jako jsou krátké filmy, týdeníky či upoutávky a edice budou mít sběratelskou povahu. Dalším z výstupů projektu budou publikace: editorkou česko-anglického sborníku o digitalizovaných filmech je Lucie Česálková a editorem zvláštní publikace věnované TŘEM OŘÍŠKŮM PRO POPELKU, mimo jiné jejich recepci a mezinárodnímu kontextu, pak Pavel Skopal. Autorský kolektiv sborníku, vybraný na základě otevřené výzvy, se v těchto dnech finalizuje a obě publikace budou k dispozici během jara 2016.

Veškeré vedlejší aktivity tak vyžadují zapojení většiny složek a profesí, které v NFA působí, jakkoliv je samozřejmě personálně i prakticky nejnáročnější samotná digitalizace a digitální restaurování. Skutečnost realizace u externího dodavatele významně šetří zdroje zejména v oblasti vybavení a stovek hodin potřebných k manuálnímu digitálnímu čištění, na druhou stranu klade velké nároky na logistiku a celkovou přípravu. Výběr zdrojových i referenčních materiálů, vypracování technických nálezů a případně i detailního porovnání, vše musí probíhat jak s ohledem na postupnou a hladkou realizaci projektu v poměrně krátké časové lhůtě, tak, a to z hlediska poslání NFA především, s ohledem na stav a bezpečí jednotlivých materiálů. Snahou je expozici archiválií minimalizovat a zároveň je připravit a detailně prozkoumat před jejich expedicí, která se řídí archivním zákonem.

Jednou z již proběhnuvších aktivit projektu byl mimo jiné i seminář Archivní film dnes, pořádaný NFA spolu s kanceláří Kreativní Evropa Media a Asociací evropských filmoték (ACE) na sklon-

ku května 2015 v Městské knihovně v Praze. Jednotlivé příspěvky vydáme formou brožury během podzimu tohoto roku, nabízí se však připomenout jednu z tematických linek, která v průběhu celého dne zaznívala a byla silně přítomna i v závěrečné diskuzi. Byl to stesk zejména veřejných filmových archivů, členů ACE či FIAF, nad tak řečeným „projektovým myšlením“ a financováním klíčových aktivit (samozřejmě zhusta přítomným například i v akademické sféře). Strukturální rozpočty dostačují sotva „udržovacím“ aktivitám a vše ostatní, co by mělo patřit k běžnému provozu, je nutno plánovat a uskutečňovat v jednorázových, časově i parametricky omezených projektech. Vysokoprofilová digitalizace a digitální restaurování ve filmových archivech do takového pole spadají snad poměrně logicky — je třeba se rychle a adekvátně vyrovnat se změnami, ke kterým v kinematografii došlo (praktické vymizení filmové projekce, útlum laboratoří i výrobců suroviny). Jakkoliv si lze představit vyřešení této situace právě na postupné projektové bázi, přináší s sebou práce s velkými objemy dat přicházejícími z digitalizace a samozřejmě i současná zcela digitální akvizice problém samotného uchování, který by bylo nejlépe včlenit právě do strukturálního a dlouhodobého rozvoje filmových archivů coby paměťových institucí. Jako takové budou mít pak i nadále co zpřístupňovat díky pečlivé, profesionální a dlouhodobé péči o audiovizuální dědictví, uložené a uchované pro další a budoucí způsoby uvádění a exploatace.

Matěj Strnad

Další a aktuální informace o průběhu řešení projektu jsou k dispozici na eea.nfa.cz